

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV ETNOLOGIE

ETNOLOGIE

TEZE

Mgr. GEORGI BEČEV

**BULHARSKÁ LIDOVÁ HUDBA
V INTERETNICKÝCH SOUVISLOSTECH.**

NESTINARSTVO, AKSAK

**TRADITIONAL BULGARIAN MUSIC
IN INTERETHNIC CONTEXT.**

NESTINARSTVO FIRE RITUAL, AKSAK

Cílem této disertační práce je ověření přítomnosti konvergentních rysů v hudebním folklóru balkánských etnik s primárním zaměřením na hudbu bulharskou a jejím porovnáním s okolní hudební tradicí. K tomu mě motivovaly případy časté jednostranné interpretace různých fenoménů z oblasti hudebního folklóru, které měly v balkánském prostředí podpořit vědomí výlučnosti u preferovaného etnika, což v určitých případech vedlo ke zkreslení výsledků výzkumu či jejich dezinterpretacím. Tento přístup byl často aplikován z propagandistických důvodů zejména ve 20. století, a přesto, že v současné době již nejde o hlavní myšlenkový proud, je možno i v dnešní době zaznamenat teorie, posuzující folklór jako *autentický národní produkt*. V té souvislosti poskytuji přehled základních konceptů, jež byly v době nedávno minulé uplatňovány ve výzkumu posuzovaných jevů.¹

Z metodologického hlediska přistupuji k problematice komparatisticky a uvádím některé práce, jež podobné pojetí uplatňují u některých dalších jevů z oblasti folklóru a jež mě značně inspirovaly.² Nevyhýbám se přitom interdisciplinárnímu přístupu, neboť v minulosti právě jednostranné pojetí mělo za následek nepřesné výsledky. To se týká například nezohledňování jazykového faktoru při etnomuzikologickém zkoumání jednotlivých kategorií tradiční hudby apod.

Nastiňuji také svou tezi o *balkánském hudebním svazu*. Takto souhrnně označuji jevy, zasahující určitým způsobem hudbu většího počtu etnik, zastoupených na Balkáně. Ke sblíživším procesům přitom nedocházelo nahodile, nýbrž byly výsledkem dlouhodobé interakce, jež probíhala mezi participujícími etniky v geografickém, historickém

¹ Mám na mysli jednostranně formulované teorie, vyznívající příznivě pro preferované etnikum, které provázely výzkum *nestinarstva*, *aksaku* a také dalších jevů, jež mají své zastoupení v hudbě jednotlivých balkánských etnik. Zejména vědci, zabývající se *nestinarstvem/anastenaria* došli k řadě kontroverzních závěrů, které je ve světle pozdějších výzkumů, ale i výsledků této práce, třeba odmítnout. V době dávnejší, cca. do 90. let byl takovýto přístup velmi častý u mnoha balkánských badatelů, jak poukazují v teoretické části práce. V současnosti podobný přístup prezentuje řecký etnolog Vasilis Lantzios, který se vyjadřuje v otázkách *nestinarstva*: Lantzios, Vasilis: Is the Anastenaria dance survival of mandilatos dance of Thrace: Myth or reality? in: *Етнолошко-антрополошке свеске, Часопис Етнолошко-антрополошког друштва Србије*. 17/2011; Lantzios, Vasilis: Spurious Revival and Dance Events: The case of the Anastenaria worship in Kostin, Bulgaria. in: *Етнолошко-антрополошке свеске, Часопис Етнолошко-антрополошког друштва Србије*. 19/2012. Oba články dostupné online z: <http://www.anthroserbia.org/Journals>.

² Inspirativní byly z tohoto pohledu například nové práce o *nestinarstvu*: [Fol Valerija; Nejkova, Ruža] Фол, Валерия; Нејкова, Ружа: *Огън и музика*. Софија: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2000. Podobně kvalitní práce, zaměřené nikoli přímo na posuzované fenomény, jež však považují za velmi přínosné pro můj záměr, jsou např.: Buchanan, Dona: *Performing Democracy. Bulgarian music and musicians in transition*. Chicago: The University of Chicago Press, 2006; Rice, Timothy: *May It Fill Your Soul. Experiencing Bulgarian Music*. Chicago: The University of Chicago Press, 1994. Zajímavá komparatistická studie o slovesnosti jižních Slovanů, reprezentující přístup, který mě ovlivnil, je: Agoston-Nikolova, Elka: To Honour the Female: The Gendering of the South Slavic Epic Tradition. in: *Folklore*, Vol. 113, No. 2 (Oct., 2002), s. 175–181. Folklore Enterprises, Ltd. [citováno dne 22. 2. 2013]. Dostupné online dne z: <http://www.jstor.org/stable/1260674>. Mezi autory, jejichž přístup k sociokulturním tématům Balkánu mě velmi oslovil, patří bulharská historička Marija Todorova. Viz např.: [Todorova, Maria] Тодорова, Мария: *Балкани – балканизъм*. Софија: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2004.

a sociokulturním areálu Balkánského poloostrova zejména v době, kdy tento region byl součástí Osmanské říše. Svou tezi, i vzhledem ke svému předchozímu vzdělání, opírám o závěry, jež byly učiněny v oblasti jazykovědy v souvislosti s vymezením pojmu *balkánský jazykový svaz*. Takto je označena skupina jazyků, které sice nemusí být vzájemně geneticky příbuzné, avšak vzhledem k dlouhodobému kontaktu, podmíněnému několika faktory, v těchto jazycích došlo k celé řadě interakcí, v jejichž důsledku se sblížily a tyto konvergentní procesy zásadně ovlivnily jejich nynější podobu. Tento pohled, uplatňovaný v lingvistice, jsem se snažil přenést na jevy hudební, (resp. sociokulturní tradice), neboť jazyk má s hudbou mnoho společného a opomíjení jazykové stránky v hudebním výzkumu by mohlo vést ke zkreslení jeho výsledků.

Své předpoklady o interetnických kontaktech v hudební tradici Bulharska se pokouším doložit ve dvou příkladových studiích. První z nich se zabývá fenoménem tzv. *nestinarstva*, jak je kult nazýván v Bulharsku, resp. *anastenaria*, což je jeho řecký ekvivalent. Vzhledem k unikátnosti tohoto obřadu v rámci evropského prostředí – jedná se o slavnosti na počest svátku sv. Konstantina a sv. Eleny, v jejichž průběhu příslušníci nestinarských komunit v obou dotčených zemích za hudebního doprovodu specifických melodií tančí na žhavém uhlí – se nestinarský kult v minulosti stal předmětem zájmu jednotlivých badatelů z obou balkánských zemí, ale i z mimobalkánského prostředí.

Závěry, k nimž při zkoumání tohoto jevu došli, byly přitom podle mého názoru často sporné hlavně s ohledem na skutečnost, že obřad byl presentován jako autochtonní a autentický projev folklóru jednoho etnika. Některá fakta, týkající se jeho původu byla přitom cíleně opomíjena, k čemuž v minulosti docházelo hlavně na řecké straně. To vedlo k tomu, že podoby obřadu byly zkoumány odděleně, tedy vždy buď pouze jeho bulharská varianta, nebo pouze řecká varianta a zcela bylo opomenuto společné zázemí, v němž nestinarský kult vznikl a v němž byl společně praktikován³ až do počátku dvacátého století.⁴ V důsledku toho došlo k opomenutí jeho původní interetnické povahy (zasahující bulharské a řecké obyvatelstvo Východní Thrákie). Ať už se jednalo o záměr, či shodu okolností, způsobených nepříznivým vývojem 20. století, jež nedovolovaly volný pohyb po Balkáně ani

³ Důležitým faktorem, který později způsobil jednostranné posuzování tohoto fenoménu, byl především vynucený odchod řeckého obyvatelstva z Východní Thrákie (a potažmo pohoří Strandža, které je kolébkou *nestinarstva*), k němuž došlo po konci balkánských válek, v důsledku čehož již obřad není oběma komunitami provozován ve stejném místě, nýbrž v oblastech relativně vzdálených.

⁴ Tato tendence byla patrná zejména u řeckých odborníků. Např. Katerina Kakouri nadále prezentuje nestinarský kult jako jasný relikv starořeckých slavností na počest boha Dionýse. Srov: Xygalatas, Dimitris: *Ethnography, Historiography, and the Making of History in the Tradition of the Anastenaria*. in: *History and Anthropology*, 22 (1), s. 57 – 74, [citováno dne 16. 1. 2013]. Dostupné online z: <http://www.academia.edu>.

otevřenou vědeckou komunikaci, mělo to v každé z obou zemí za následek zkreslení pohledu na nestinarský kult a zdůrazňování jeho *bulharskosti* či *řeckosti*.

Shrnuji dále motivaci obou zainteresovaných stran pro takové jednostranné interpretace a snažím se mezietnické vazby v tomto kultu demonstrovat na příkladu pojmů z nestinarské terminologie. Právě tyto shodné prvky byly v minulosti často opomíjeny, čímž byl umožněn výklad stranicí neopodstatněně jednomu z participujících etnik. Z uvedeného přehledu vyplývá, že nestinarská terminologie v obou zemích je i v současnosti, téměř sto let poté, co došlo k rozluce obou nestinarských komunit, téměř totožná, tzn. obě společenství stále užívají stejné termíny bez ohledu na okolní jazykovou situaci. Je rovněž evidentní, že mnoho základních výrazů, používaných v obou jazycích, má řecký původ. To se týká pojmů, jako *nestinar/anastenaris*,⁵ *ajazmo/agiasma*,⁶ *lefter/eleftheros*,⁷ *skolas*,⁸ *panagir/panigiri*⁹ apod., o nichž je v práci referováno. Další z nich jsou odvozeny z turečtiny, což se týká především výrazu *konak*, který je sice znám i v obecné bulharštině a řečtině, avšak v nestinarském kontextu toto slovo nese zcela jiný význam. Užívání termínů z řečtiny a turečtiny podle mého názoru ilustruje vícejazyčné zázemí Východní Thrákie a konkrétně regionu Strandži, kolébky nestinarstva. Nadto je v nestinarském jazykovém korpusu přítomna i celá řada bulharských výrazů, což se týká i anastenarského společenství v Řecku, jehož slovní zásoba je obohacena termíny jako *voivontas*,¹⁰ apod., jež dokazují dlouhodobé sdílení stejného prostoru se slovanským obyvatelstvem ve Strandži a které jinak řečtina téměř neužívá.

Tyto a některé další výsledky šetření interpretuji v diskusi a konfrontuji je s některými závěry, učiněnými v oblasti *nestinarstva/anastenaria* jinými badateli. Podle mého názoru jasně dokazují potřebu interdisciplinárního přístupu při posuzování otázek balkánského folklóru. V tomto případě se ukazuje, jak důležité je neopomíjení jazykovědného hlediska ve výzkumu primárně etnologickém, či etnomuzikologickém, na což upozorňuji v úvodu práce, a jak nutná je komplexnost přístupu k dané problematice, v níž lépe vyplynou různé souvislosti dané problematiky, které by jinak mohly zůstat skryty.

Velkou pozornost jsem v nestinarské kapitole věnoval hudební složce nestinarského *panagiru*. Hudba sice doprovází stejné momenty bulharského i řeckého obřadu, avšak její

⁵ Aktivní účastník nestinarských obřadů, zpravidla tanečník na žhavém uhlí.

⁶ Vodní zdroj, k němuž se koná procesí během nestinarských oslav.

⁷ Ikonosec, v minulosti výhradně svobodný mládenec.

⁸ Přestávka v průběhu nestinarských procesí.

⁹ Název celé slavnosti, konané na počest oblíbených strandžanských světců, sv. Konstantina a sv. Eleny.

¹⁰ Evidentní slavismus v současné řečtině anastenarů severního Řecka. Zaznamenan v textu jedné z oblíbených písní panagirského cyklu. Míněn je domnělý bojar Kostis, zakladatel vesnice Kosti v nynější bulharské Strandži, původní domovně anastenarských komunit.

podoba se velmi liší. Každá z obou nestinarských komunit užívá odlišné melodické motivy a také instrumentář je částečně jiný. Bulharská tradice totiž bezvýhradně uplatňuje *gajdu*,¹¹ jež je v Řecku přítomna pouze doplňkově, a to nikoli všude a naproti tomu řecká tradice využívá *lyru*¹² a zpěv. *Lyra* je přitom cizí bulharskému *panagiru*. Shody lze pozorovat pouze v používání posvátného *tăpanu/ntauli*¹³ a také v metroritmické výstavbě melodie, doprovázející nestinarská procesí, již v obou případech představuje sedmidobý *aksak račenicového typu*, jenž je typický pro prostředí Thrákie. Ojedinelé shody pak lze sledovat také v tóninové výstavbě nestinarských skladeb.

Dnešní značná rozdílnost hudební složky obou *panagirů* však podle mého názoru nevyovídá mnoho o tom, jak cyklus nestinarských melodických motivů vypadal v minulosti, kdy obě společenství sdílela stejný prostor Strandži. Je možné, že v té době se hudba řeckého *panagiru* od bulharského nelišila takovou měrou, jako nyní. Je možné, že řeckojazyční i bulharojazyční nestinaři dokonce využívali stejné melodické motivy, avšak vlivem událostí dvacátého století, kdy Řekové byli nuceni opustit Strandžu, se postupem času jejich hudební projev také měnil. Domnívám se, že k tomu mohlo dojít, kromě jiného, ze dvou důvodů.

Prvním byla poměrně rychlá záměna nástrojů, užívaných při řeckém *panagiru*, která vyplynula jednak z nedostatku kvalifikovaných výrobců *gajd* v nově obývaných oblastech a také z nevýhod, které pramenily z používání hlasité *gajdy* v době, kdy anastenaři v Řecku čelili velkému útlaku a obřad praktikovali tajně pouze v interiérech soukromých domů. V té době se mohly osvědčit přednosti tiché *lyry*, která záhy *gajdu* až na výjimky téměř vytlačila.

Druhý důvod pak s tím prvním velmi souvisí, což se snažím demonstrovat v části Malý hudební experiment, jež je doplněna zvukovými přílohami. Každý nástroj disponuje omezenými interpretačními možnostmi, které vyplývají z jeho zvuku, jeho ambitu apod. Pro *lyru* je typický relativně omezený tónový rozsah a také tichý zvuk. V hudební složce je tedy pro ni vhodná zcela jiná úloha než ta, kterou zastává v bulharském *panagiru* velmi dominující, výrazná *gajda*. Proto má *lyra* v řeckém *panagiru* spíše doprovodnou roli a hudebnímu projevu dominuje hutný zvuk *ntaouli*.

Propojení obou strandžanských etnik (bulharského a řeckého) bylo až do odchodu Řeků velmi silné právě v nestinarském kultu, na což v práci upozorňuji na mnoha místech, neboť to potvrzuje mou teorii o velmi významné kulturní interakci, která na Balkáně v době

¹¹ *Gajda*, bulharské dudy, jeden z nejtypičtějších nástrojů tradičního instrumentáře.

¹² Jeden z tradičních chordofoňů řeckého instrumentáře, znám pod různými názvy i v ostatních balkánských zemích.

¹³ Membranofon, který zastává velmi výraznou úlohu v obou variantách nestinarského *panagiru*.

Osmanské říše probíhala. Dělení podle národnostního klíče přitom v praxi nepředstavovalo velkou překážku. Na obřadním životě Strandži se podílely rovnoměrně a v mnoha případech společně obě hlavní komunity. Je doloženo, že v minulosti se praktikující nestinaři z různých obcí Strandži navštěvovali. Nejmarkantnější byly z tohoto pohledu kontakty bulharské obce Vurgari a řecké obce Kostí, jimž věnuji jeden z oddílů nestinarské kapitoly.

Druhá příkladová studie se zabývá metroritmickou výstavbou bulharské lidové hudby, pro niž je charakteristická velice pestrá škála rytmických forem. Mezi nimi zastávají velmi významnou roli asymetrické rytmy, zvané *aksak*. Jelikož některé z nich jsou rozšířeny i v hudbě ostatních etnik v rámci balkánského regionu, domnívám se, že se v tomto případě jedná o jeden z projevů *balkanizace*, zasahujících nikoli pouze dvě etnika, jako v případě nestinarského kultu, nýbrž se v různé míře týká většího počtu etnik, sdílejících tento prostor. Pro posouzení stavu jsem vybral pětidobý a sedmidobý rytmus, třebaže okrajově zmiňuji i některé další rytmické formy a to nikoli pouze asymetrického charakteru, nýbrž i ty nejjednodušší prosté rytmy a tance v nich realizované. Přitom upozorňuji i na některé aspekty dalšího z typických rysů balkánského hudebního folklóru z oblasti choreografie, tedy na fenomén *choro*, který je s rytmickou výstavbou velmi těsně spjat.

Distribuci pětidobého a sedmidobého *aksaku* na území Balkánského poloostrova porovnávám na základě několika sborníků. V tom také spočívá riziko zvoleného přístupu. Výsledky mohou být částečně znehodnoceny skutečností, že je posuzován *ideální* sborníkový stav folklóru z období cca do poloviny 20. století. Z tohoto důvodu je konfrontuji s novějšími publikacemi, čímž jsem se jejich zkrácení snažil zamezit.

Zabývám se podrobněji čtyřmi rytmickými variantami pětidobého a sedmidobého *aksaku*, jež jsou typickými představiteli balkánské metroritmické asymetrie. Výsledkem tohoto šetření jsou orientační mapy, stanovující zóny, v nichž se jednotlivé složené rytmy uplatňují. Z těchto přehledů je jasně patrné, že jejich ohnisko se nachází v bulharsko-makedonském areálu nebo lépe řečeno v prostoru historické Makedonie a Thrákie, kde je jejich koncentrace největší, variabilita jejich využití v písňovém, instrumentálním i tanečním stylu je velmi rozsáhlá a tempo osciluje od velmi pomalých skladeb až po extrémně rychlé.

Čím více se vzdalujeme z epicentra směrem severozápadním, tím se metroritmická výstavba zjednodušuje, absentují některé reprezentativní složky hudebního folklóru v daném rytmu (např. je zastoupen jen v písňových melodiích a chybí v tanečním cyklu, či naopak), a snižuje se různorodost jejich tempa – zjednodušeně lze říci, že s narůstající vzdáleností od epicentra se zpomaluje tempo melodií zkoumaných aksakových rytmů. Směrem jižním

tato tendence není natolik markantní a prokazuje se, že zejména hudební tradice řecká je v oblasti aksakové metroritmické výstavby téměř natolik pestrá, jako v samotném Bulharsku.

Úbytek aksakových rytmů má pozvolnější charakter směrem na západ od vymezeného areálu, kde zejména v Černé Hoře, v Kosmetu, a v Sandžaku i v Albánii je ještě jejich distribuce relativně velká, avšak funkčně nezasahuje všechny složky hudebního folklóru. Na sever od tohoto areálu pak pozorujeme poměrně rychlý pokles složených asymetrických rytmů, které jsou částečně rozšířeny ještě v oblasti Banátu či středním Srbsku, nicméně o komplexnosti jejich charakteru již nemůže být řeči.

V Rumunsku je situace komplikována skutečností, že rytmická asymetrie se týká hlavně oblasti mezi Karpaty a Dunajem, zatímco samotný hřeben tohoto pohoří, jakož i oblast na sever od něj již je daleko bližší středoevropské hudební tradici a tedy zároveň chudá na metroritmickou rozmanitost. Přidunajské Rumunsko sice vykazuje určitou přítomnost aksakových forem, nejsou však zastoupeny rovnoměrně ve všech hudebních složkách.

Zcela specifický je pak případ Turecka, kde jednotlivé aksakové rytmy jsou zastoupeny rovněž, není však jasné, zda se jedná o tentýž *aksak*, o němž byla řeč v případě balkánského areálu, či zde mají jednotlivé jeho formy jiný původ, na což by ukazovalo jejich rozdílné využití a v případě konkrétně zmiňovaných pětidobých a sedmidobých forem také jejich pomalé tempo. Tato otázka čeká na další šetření, jehož cílem by mělo být prokázání možných vazeb či přímo genetické příbuznosti tureckého *aksakového* systému s tím balkánským, v němž svou komplexností jasně dominuje bulharský a makedonský prostor.

V návaznosti na tuto malou studii by bylo možno zpracovat analýzu dalších aksakových rytmů, na něž s ohledem na rozsah již nezbylo místo. Z tohoto pohledu jsou zajímavé zejména velmi rozšířené formy devítidobého nebo jedenáctidobého *aksaku*. Při porovnání většího počtu rytmů by bylo v rámci Balkánu možné přesněji vymezit zónu s jejich největší koncentrací a stanovit epicentrum tohoto jevu s ještě větší spolehlivostí. Následně by bylo možné provést také porovnání se závěry, učiněnými z hlediska existence geografického těžiště *balkánského jazykového svazu*, a určit, zda se obě dvě ohniska shodují, protínají, či leží na zcela jiném místě, což však dosavadní závěry spíše vyvracejí.

Domnívám se, že obě studie prokázaly celou řadu interetnických souvislostí v bulharské a širěji balkánské hudbě, jež byly v minulosti z mnoha důvodů, na něž jsem upozornil, marginalizovány. Tím, že byl na hudební odkaz Bulharska aplikován interdisciplinární pohled, zahrnující nikoli pouze etnomuzikologický přístup, nýbrž např. jazykovědné pojetí, bylo možno odkrýt i některé vazby, které v úzkém konceptu jedné disciplíny nejsou patrné. I proto soudím, že tato práce svůj účel splnila.

Příležitostí, nabízejících se pro možný budoucí výzkum, však je celá řada – může to být například celkové porovnání taneční praxe balkánských etnik, o níž jsem se pouze letmo zmínil v kapitole o aksaku nebo například vymezení oblastí distribuce jednotlivých nástrojů tradičního balkánského instrumentáře. Zajímavým předmětem zájmu by mohla beze sporu být také současná hudba, vycházející z tradic *čalgijské muziky*, vzniklé v etnicky různorodém prostředí balkánských měst a čerpající velmi inspirativním způsobem z tohoto plodného zázemí.

Přirovnáním hudby k jazyku však vyvstává další otázka, kterou není možno přehlédnout. Totiž zda *balkanizace jazyková* a *balkanizace hudební* nejsou pouze konkrétními odrazy hlubšího a obecnějšího integrujícího vývoje, k němuž došlo a jehož následkem lze hovořit o balkanizaci duchovní kultury. Snad by bylo možno ji nazvat třeba *balkánským kulturním okruhem*, ovšem její existence je podle mého názoru neoddiskutovatelná. Vypovídá o sbližujících tendencích v mnoha sférách lidského konání. Každá sféra přitom balkanizaci realizuje svými vlastními prostředky (tzn. hudba prostředky hudebními, zatímco jazyk prostředky jazykovými), ale vytvářejí celek, který má unikátní podobu a odráží se v něm světónázor balkánské společnosti.

Tím není nijak dotčena jedinečnost každého zúčastněného etnika. Naopak, každé z nich si zachovává svoji nezaměnitelnou originální tvář tak, jak tomu je v případě jejich hudby. Avšak tato tvář (hudba) nemůže být vytrhávána ze svého širšího rámce, v němž se utvářela. Byla by tak zbavena své podstaty a bez této silné a podnětné balkánské základny by nemohla přežít a zanikla by.

VÝBĚR Z POUŽITÉ LITERATURY

Tituly jsou řazeny v abecedním pořadí české abecedy.

PRAMENY:

[Angelova, Rosica] Ангелова, Росица: *Игра по огън. Нестинарство (народен обичай в България)*. София: Издателство на Българската академия на науките, 1955.

[Arnaudov, Michail] Арнаудов, Михаил: *Очерци по българския фолклор. Том втори*. София: Издателство „Български писател“, 1969.

[Bǎlgarski] *Български фолклор*, год. XXXI, кн. 4. *Нестинарството*. Българска академия на науките, Институт за фолклор, София 2005.

[Fol Valerija; Nejкова, Ruža] Фол, Валерия; Нейкова, Ружа: *Огън и музика*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2000.

[Christov, Dobri] Христовъ, Добри: *Техническият строеж на българската народна музика. (метрика, ритмика, тонални и хармонични особености). Съ кратък историчен прегледъ*. София: собствено издание, 1928.

[Kompleksna] *Комплексна научна Странджанска експедиция през 1955 година: доклади и материали*. Отг. редактор Петко Стайнов, Любен Тонев. София: Издателство на Българската академия на науките, 1957.

Kuba, Ludvík: *Slovanstvo ve svých zpěvech. Sborník písní všech slovanských národů s původními texty a českými překlady. Kniha XV. Díl V. Písně jihoslovanské. Песни на южните Славяни. Část IX. Písně bulharské. Български песни*. Přel. Jan Hudec. Praha: vlastním nákladem, v komisi Hudební matice Umělecké besedy, 1929.

[Stoin, Vasil] Стоинъ, Василь: *Народни песни отъ Тимокъ до Вита*. София: Министерството на народното просвещение, 1928.

[Vasiljević, Miodrag] Васиљевић, Миодраг: *Југословенски музички фолклор. II. Народне песме које се певају у Македонији*. Београд: Просвета, 1953.

LITERATURA

Agoston-Nikolova, Elka: *To Honour the Female: The Gendering of the South Slavic Epic Tradition*. in: *Folklore*, Vol. 113, No. 2 (Oct., 2002), s. 175–181 Folklore Enterprises, Ltd. [citováno dne 22. 2. 2013]. Dostupné online dne z: <http://www.jstor.org/stable/1260674>.

[Asenova, Petja] Асенова, Петя: *Балканско езиковедство. Основни проблеми на балканския езиков съюз*. Велико Търново: Faber, 2000.

[Atanasov, Vergilij] Атанасов, Вергилий: *Систематиката на българските народни инструменти*. София: Издателство на Българската академия на науките, 1977.

[Bartók, Béla] Барток, Бела: *За така наречения български ритъм*. in: *Българска музика*. София: кн. 8, 1961, s. 12 – 16.

[Mavridis, Savvas] Μαυρίδης, Σάββας: *Ο ελληνικός χορός στην αρχαιότητα και στη σημερινή εποχή. Ομοιότητες του αρχαίου ελληνικού χορού με τον σημερινό, όπως προκύπτουν μέσα από τις πηγές.* [cit. 5. 2. 2012] Dostupné online z: <http://pontiakossyllogosykeon.wikidot.com/forum/t-214635/o>.

[Nejkova, Ruža] Нейкова, Ружа: Странджански панагирски песни. in: *Български фолклор*, год. XXXI, кн. 4. *Нестинарството*, София: Българска академия на науките, Институт за фолклор, 2005.

[Parakostas, Christos; Prantsidis, Ioannis; Pollatou, Elizana] Παλακώστας, Χρίστος; Πραντσίδης, Ιωάννης; Πολλάτου, Ελιζάνα: Ο παραδοσιακός χορός στα χωριά του νομού Δράμας. Εθνογραφικά στοιχεία και ρυθμοκυνηκτική ανάλυση. in: *Αναζητήσεις στη φυσική αγωγή και τον αθλητισμό*. Τόμος 4. 2006.

[Rejčeva, Lozanka; Dimov, Vencislav] Пейчева, Лозанка; Димов, Венцислав: *Зурнаджийска традиция в югозападна България*. София: Българско музикознание, 2002.

[Radojnova, Diana] Радойнова, Диана: *Феномените на Странджа*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1999.

[Stoin, Elena] Стоин, Елена: *Музикално-фолклорни диалекти в България*. София: Държавно издателство „Музика“, 1981.

Todorova, Maria: *Imaginarni Balkan*. Beograd: Biblioteka XX. vek, 1999.

[Todorova, Maria] Тодорова, Мария: *Балкани – балканизъм*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2004.

Todorova, Maria: *Dizanje prošlosti u vazduh. Ogledi o Balkanu i Istočnoj Evropi*. Beograd: Biblioteka XX. vek, 2010.

Tyllner, Lubomír: *Tradiční hudba. Hledání kořenů*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2010.

[Vakarelski, Christo] Вакарелски, Христо: *Етнография на България*. София: Издателство „Наука и изкуство“, 1974.

Xygalatas, Dimitris: Ethnography, Historiography, and the Making of History in the Tradition of the Anastenaria. in: *History and Anthropology*, 22 (1), s. 57 – 74. Dostupné online 16. 1. 2013 z: <http://www.academia.edu/>.